

Németh György

Hogyan lettem ókorász?

Miért lettem történész, pontosabban miért foglalkozom éppen azzal a szakterülettel, az ókortudománnyal, amivel foglalkozom? Erre két, egymást kizáró választ adhatok. Az egyik igaz, a másik egy lehetséges út lett volna, ha azt követem. A végeredmény azonban azonos. Úgy tűnik, szükségszerű, hogy ókorász lettem.

A lehetséges út a családi indíttatás. Négy nagyszülőm közül hárman ugyanazon az egyetemen szereztek diplomát, mint én, és szüleim is oda jártak. Apai nagyapám, Németh Béla magyar–német szakon végzett 1906-ban, az akkor még Királyi Magyar Tudományegyetem névre hallgató intézményben. Professzorai között ott volt Gyulay Pál, Beöthy Zsolt, Négyesy László, Szinnyei József, Heinrich Gusztáv, Petz Gedeon, Békefi Remig, Pasteiner Gyula, Horváth Cyrill és Riedl Frigyes. Az ókori nevelés kiváló szakértője, Fináczy Ernő didaktikára, módszertanra és neveléstörténetre tanította, Alexander Bernáttól antik filozófiát tanult, Ponori Thewrewk Emilhez latin iskolai klasszikusokat interpretáló gyakorlatra járt, Hegedűs Istvánnál pedig görög irodalomtörténetet vett fel. Anyai nagyapám, Véli György 1921-ben szerzett orvosi, 1923-ban gyermekorvosi diplomát Budapesten. Akkoriban még az orvosi karok is a Pázmányhoz, az ELTE elődjéhez tartoztak. Anyai nagyanyám, Schleining Margit, 1923-ban diplomázott orvosként ugyanott. A családból később senki sem tudta, hogy ezután beiratkozott a Bölcsészettudományi Karra, ahol klasszika filológiát kezdett tanulni. Előttem van az indexe (a többieké is). Némethy Gézánál Cicerót és Ovidiust, Förster Aurélnál Platont és Homéroszt, Heinein Istvánnál ókortörténetet, Négyesy Lászlónál pedig esztétikát hallgatott. Szigorú apja tántorította csak el a klasszikus stúdiumoktól („nyomorszakmára nem adlak!”), így kénytelen volt visszatérni Kaposvárra, ahol orvosként, majd kozmetikus-orvosként tevékenykedett. A latin nyelv szeretetét azonban anyámba is beleültette, aki, községi kollégistaként, gimnazista korában latinul levelezett nagyanyámmal, hogy a leveleket cenzúrázó nevelőtanárnő egy szót se értsen gyermeki titkaimból. Sőt, még meg is kellett dicsérnie, hogy ilyen szorgalmasan gyakorolja a latint. Anyám, Véli Margit, tehát legalább olyan jól tudott latinul, mint nagyszüleim. Mégis orvos lett, nem filológus, de a latinból csak haszna származott, hiszen számára a rettegett anatómia jelentéssel bíró szavakból állt. 1949-ben végzett a Pázmány orvosi karán. Apám, Németh Amadé, a Zeneakadémián diplomázott zeneszerző szakon, de, nagy meglepetésemre, kiderült, hogy a Pázmány Jogi Karán az abszolutóriumig jutott, és csak azért nem államvizsgázott, mert addigra már az Operaházban dolgozott. Apai nagyapám többek között lapszerkesztő volt, Romániából való kitessékeléséig a *Nagybánya* című lapot szerkesztette, apámnak pedig, aki a zenélés mellett zenetörténetből kandidált és írt vagy húsz könyvet, szintén természetes volt a könyvkiadók világa. Így aztán történhetett volna úgy is, hogy a latint otthon szinte

anyanyelvként sajátítom el (csak hogy anyámék ehelyett a németet választották számomra, amit nem bánok), az irodalmi és történelmi könyvek pedig úgy vettek körül, mint a kis Sartre-t Schweitzer nagyapánál.

A József Attila Gimnáziumban nem latin osztályba jártam (nem is folyt hivatalos latin oktatás az iskolánkban), hanem az irodalom és a történelem fogott meg. Láncolvasó lettem, mint más láncdohányos, és igazából csak azért lettem történelem szakos, mert akkoriban nem lehetett egy szakra jelentkezni. Így a nekem fontos magyar mellé, mint legkevésbé fájdalmasat, a történelmet választottam. 1974-ben az ELTE magyar–történelem szakára bejutni szinte lehetetlen volt. 1975-ben mindössze tízen kezdtük el ezt a szakpárt az egész országból (a fiúkra egy év katonai szolgálat várt, ezért minket automatikusan előfelvételisnek vettek föl, még akkor is, ha végül nem vittek el katonának).

Akkoriban valójában költő szerettem volna lenni. Sok verset írtam, és ezeket gátlátalanul elvittem Nagy Lászlóhoz (többször jártam nála, nagyon szerettem hallgatni történeteit) és Csoóri Sándorhoz. Csoóri komolyan foglalkozott is velük. Sokat tanultam tőle. Először is fogott egy vastag ceruzát, és azt mondta: most kihúzzuk azt, ami „költészet”, és csak azt hagyjuk meg, ami Németh Gyuri. Ezután kíméletlenül húzni kezdett. Volt olyan több oldalas vers, amiből mindössze egy sor maradt: „gesztenye koppan sok évi hallgatás után”. Elgondolkodva nézegette, majd megjegyezte: ezt a sort irigylem. Azt hiszem, ennél nagyobb elismerés nem érhetett volna, bőségesen kárpótolt több tucat verssor haláláért. Az egyetemen azonban nem árultam el, hogy bármi közöm lenne a költészethez. Ennek két oka volt. Az egyik, hogy két évfolyamtársunk akkor már rendszeresen publikált, az író Békés Pali és az akkor költőként számon tartott, később MDF-es honatyaként a Parlamentből kitett Szokolay Zoli. Láttam évfolyamtársaink irigységét és hallottam a hátuk mögött megfogalmazott rosszindulatú megjegyzéseiket, amikből én a magam részéről nem kértem. A másik a tanári karon belül érezhető népi-es-urbánus ellentét volt, amitől egyszerűen undorodtam. Városi gyerekként (Kaposvárott születtem, de egész életemet Budapesten töltöttem) még akkor sem számíthattam népiesnek, ha a táncházmozgalom alapítói között voltam (nem zenészként, hanem egyszerűen, de lelkes tagként), rendszeresen jártam Erdélybe, és Széken tanultam a mezőségi táncokat. Városi kötődésem azonban sem Nagy Lászlót, sem Csoórit nem zavarta. Az egyetemen nem így festett a dolog, én pedig nem óhajtottam egyik szekértáborhoz sem tartozni. Persze írtam tovább, utóbb két verseskötetem is megjelent, de költői ambícióimat inkább a műfordításokban éltem ki. Esterházy szavát plagizálva „titkosíró” lettem. Mindez még nem tett volna történésszé. Csak hogy, meg kell vallanom, az ELTE irodalomoktatása akkoriban csapnivaló volt. Negyedéves koromban találkoztam az első olyan irodalmár professzorral, Németh G. Bélával, aki miatt érdemes lett volna ezt a szakmát választanom, de az én sorsom addigra már eldőlt. Egyetlen adalékot említelnék: annyira rossz irodalomtörténet óráink voltak, hogy a magyar szakon, legnagyobb megdöbbenésemre, a nyelvtörténet és általános nyelvészet órák kötöttek le a leginkább, noha ezeket a költészet mellett eleinte csak nyűgnek éreztem. Ugyanakkor történelem szakon Hahn István, Kákossy László és Komoróczy Géza óráira jártam. Hatásuk felmérhetetlen volt. Mégsem miattuk lettem ókortörténész. A döntő lépést egy másik

tanárom, Adamik Tamás hatására tettem meg. Ha a magyar szakon eleinte a nyelvészet-től viszolyogtam, a történelem szak mumusa egyértelműen a latin volt. Mit érdekel engem egy holt nyelv? Németül és franciául már jól beszéltem, angolul sem adtak el (a kötelező orosz – ma már azt mondom, sajnos – elégséggel abszolváltam), de latinul korábban nem tanultam. Csakhogy Adamik tanár úr olyan elementáris erővel csapott le ránk, mint egy orkán. Az órák pörgősek voltak és viccesek, ráadásul nem a tankönyv herélt szövegein, hanem Martialison, Ovidiuson és Catulluson gyakoroltunk. Ez már nagyon tetszett, és a fordítási feladatokat (olykor még a zárthelyik során is) versben fordítottam le. Ez feltűnt Adamik tanár úrnak, és javasolta, hogy induljak el a latin szakosok fordítói versenyén. Én először tiltakoztam, hogy nem is tudok latinul, de aztán háromszor is elindultam, és második-harmadik helynél rosszabb eredményt sohasem értem el. Már jó sok verset fordítottam latinból, amikor valami olyasfélét éreztem, hogy a latin költészet valójában egy paraván, ami mögött sokkal fontosabb dolog rejtőzik. Meg is kérdeztem Adamik tanár úrtól, hogy jól gondolom-e, és ha igen, mi lehet az? „Hát a görög költészet, domine!” – válaszolta. És hol lehet itt görögül tanulni, kérdeztem én. A mellettünk levő tanszéken, felelte, én pedig már be is rontottam oda. Kapitányfy tanár úr éppen órát tartott. „Itt lehet görögül tanulni?” – érdeklődtem tőle. Éppen azt tesszük, mondta, megőrizve hidegvérét. Én is beülhetek? – szegeztem neki a kérdést, de ő elmagyarázta, hogy ehhez fel kéne vennem a szakot. Elkezdtem járni a latin szakosok görög óráira, és néhány hét után lefordítottam görögből Babrios egy kis verses meséjét. A vers sem volt igazán jó, a fordításom sem (ezt Szőke Ágnes tanárnő meglehetősen tapintattal írta körül), de az én sorsom megpecsételődött. Úgy éreztem, a görög költészet az a dolog, ami mindig is érdekelt, csak éppen nem tudtam róla. Nyilván a ritmusa miatt. Apám zenész volt, én zeneibe jártam, sőt hat évig hegedültem is (nem tudom, kinek az életét keserítették meg jobban a hegedűórák, az enyémet, vagy hegedűtanárnőmét), ezért az időmértekes verselés zeneisége nyűgözött le, amikor eredeti formájában találkoztam vele. Úgy is fogalmazhatnék, hogy nem én választottam a görögöt, hanem az választott engem. És ha már tanultam görögül, felvettem Hahn Istvánnál, akinek csodálatos görög és római előadásai már első éves koromban megragadtak, a görög felirat- és papiruszolvásást. Nyolc féléven át jártam hozzá (megnéztem az indexemben), többször úgy, hogy csak egyedül nekem tartotta. A görög szakosokat nem érdekelte annyira a felirattan. Én azonban nagyon sokat tanultam ezeken az órákon. Akkor fordítottuk le az azóta Athénban élő Katona Lacival együtt az oxyrhynchosi „Hellénikát”, ami később meg is jelent az *Antik Tanulmányokban*.¹ Egy ilyen órán Hahn professzor a Kr. e. 406-ban zajlott arginusai csatáról és az azt követő perről mesélt. A per azért volt különös, mert a hat győztes hadvezért hazatérésük után az athéniak elítélték és kivégezték. Hahn megjegyezte, hogy ez akár izgalmas szakdolgozati téma is lehetne. Következő hétre összeszedtem a perről szóló forrásokat, amelyek közül a legfontosabb Xenophón „Hellénikája”, de az „Emlékeim Sókratésről” is említést tesz róla. Így egyszerre született meg a szakdolgozati témám és a hosszú távú programom, Xenophón összes munkáinak magyar nyelvű kiadása. Ebbe 1980-ban kezdtem bele, de csak 2003

1 *Antik Tanulmányok* 33. 1987/1988. 291–309.

karácsonyára jelent meg a sorozat záró kötete.² Szakdolgozatomat, természetesen, Hahn Istvánhoz írtam, de közben egy Sophoklész-dolgozattal megnyertem az OTDK-t. Filológusként kezdtem görög történelemmel foglalkozni, nem történéshallgatóként, ami nem is csoda, hiszen az ókortörténet sokkal közelebb áll a filológiához és a régészethez (a feliratokat és a tárgyi emlékeket régészek szokták megtalálni, mint például II. Philippos sírját), mint a történelem későbbi korszakai. Ezt egyébként a hivatalos történettudomány is így gondolja. A magyar történettudomány történetéről szóló kötetekben például Hahn István nevét hiába keressük, noha a történettudomány akadémikusa volt, a Történettudományi Intézet pedig a középkorral kezdődik, ókori osztálya nincs is. Az ókortörténészek így szükségszerűen filológiai tanszékeken nevelődnek. Már említett tanáraink óráin kívül Szilágyi János György antik művészettörténete, Borszák István Horatius-olvasása és Tegye Imre mykenológiai gyakorlata volt a legemlékezetesebb számomra tanulmányaim során.

Miután 1980-ban magyar–történelem szakon diplomáztam, valahol dolgoznom kellett, amíg a görög diplomámat megszerzem. Hahn azt szerette volna, ha doktori ösztöndíjasként (akkoriban úgy hívták: tudományos továbbképzési ösztöndíjas) a tanszékén maradok, és annyira biztos volt benne, hogy megkapom az ösztöndíjat, hogy elfelejtette beadni. Így kerültem a Magyar Rádióba eleinte raktárosként, aztán előléptettek dokumentátornak, igaz, közben irodalmi riportokat is készítettem a Társalgóban. Közben persze jártam a görög órákra, és a következő évben meg is kaptam az ösztöndíjat, de csak egy évre. Egy évem volt a görög szakot befejezmem és a disszertációm megírnom, miközben már órákat is tartottam. A disszertációm a Kr. e. 5. század második felének belpolitikájáról szólt, és később, 1992-ben egy részletes prozopográfiai vizsgálat keretében, ugyanebből a korszakból kandidáltam. Csak ezek után kezdtem bele abba a társadalomtörténeti kutatásba, amiből a habilitációm és az akadémiai doktori disszertációm kinőtt (2000). Az egyetemi doktori cím elnyerése után, 1982-ben Hahn István tanársegédként a tanszékére vettem, így hivatalosan történész lettem. Az epigraphika pedig, noha Hahn óráin korábban is sokat foglalkoztam vele, 1984/85-ös athéni ösztöndíjam hatására lett az egyik kutatási területem. Fél évet töltöttem a Német Régészeti Intézetben és az athéni Epigraphikai Múzeumban, ahol a világ legnagyobb görög feliratgyűjteményében dolgoztam.

Nem tudom, milyen az a tipikus út, ahogyan egy történész történésszé válik, az enyém, azt hiszem, egyáltalán nem az. A költészet szeretete vezetett az egyetemre, a latin nyelv a göröghöz, és a görög szövegolvasás Hahn Istvánhoz. Csak azóta tudom, hogy ebben volt valami sorsszerű, amióta megtaláltam nagyanyám indexét, benne a görög és latin órákkal.³

2 *Xenophón történeti munkái*. Szerk. a jegyzeteket és az utószót írta Németh György. Ford. Németh György et al. Budapest, 2001. *Xenophón filozófiai és egyéb írásai*. Szerk., az utószót írta és a név- és tárgymutatót kész. Németh György. Budapest, 2003.

3 Időközben rábukkantam anyai dédapám, Vély Zsigmond jogi diplomájára. 1889 novemberében az ELTE jogelődjén, a Magyar Királyi Tudományegyetemen végzett. Latinul ő is kiválóan tudott.